

Stor skillnad i tolkars kompetens vid asylintervjuer

Asylintervjun är ett av de allra svåraste tolkuppsdragen. Det säger en erfaren tolk som har intervjuats i en pågående studie om kommunikationen i asylprocessen. Ändå förekommer det att mindre kvalificerade tolkar används i asylintervjuer. Detta är något som inte bara asylsökande och deras biträden är kritiska till – även välutbildade tolkar och representanter för Migrationsverket ser det som ett allvarligt problem, enligt studien som gjorts av tre språkforskare.

Text: Hanna Sofia Rehnberg,
Cecilia Wadensjö och Zoe Nikolaidou

”Det största problemet är att Migrationsverket inte tycker om bra tolkar.” Detta sägs av en rättstolk som intervjuas i vårt pågående forskningsprojekt Asylberättelser, som fokuserar på

språkets och kommunikations roll i asylprocessen. Och denna tolk, som vi i studien kallar tolk B, är inte ensam om kritiken. Flera av våra informanter hävdar att Migrationsverket inte alltid använder den högst utbildade tolk som finns att tillgå – en iakttagelse som stöds av Kammarkollegiets rapport Tolkanvändningen i staten – så skapar bristande kvalitetskrav brist på auktoriserade tolkar (2017). En misstanke som finns bland våra informanter är att rättstolkar blir bortvalda för att de är för dyra. Samtidigt framhåller tolk F att hen upplever en ökad medvetenhet bland Migrationsverkets handläggare om att det finns olika nivåer på tolkar. Migrationsverket å sin sida har i olika sammanhang framhållit att det snarare är ett samhällsproblem att det råder stor brist på auktoriserade tolkar i många språk och att myndigheten vill använda auktoriserade tolkar i högre grad än vad som i dag är möjligt.

“Ett ämne som tas upp i alla våra intervjuer är att undermålig tolkning leder till bristande rättssäkerhet.”

Olika slags tolkar

Det finns olika tolknivåer. Auktoriserade tolkar är bevisat kvalificerade och står dessutom under statlig tillsyn. En auktoriserad tolk har testats av Kammarkollegiet både när det gäller kunskaper och färdigheter i tolkteknik och tolketik samt i svenska och tolkspråket. Rättstolkar är auktoriserade tolkar som dessutom har gjort ett yrkesprov som bevisar att de har särskilt goda kunskaper i juridik. Utbildade tolkar har genomgått en sammanhållen tolkutbildning på universitet eller inom folkbildningen med stöd från Myndigheten för yrkeshögskolan. Övrig tolk kallas de tolkar som saknar formell kompetens. Dessa ingår inte i Kammarkollegiets register. Migrationsverket beställer tolkar från tolkförmedlingar som myndigheten har avtal med. Enligt Migrationsverkets interna riktlinjer, som förmedlats till oss muntligt av myndighetens så kallade samordnare för tolkfrågor, ska i första hand auktoriserade tolkar användas i asylintervjuer (eller asylutredningar, som är myndighetens benämning). I andra hand ska utbildade tolkar användas och i tredje hand övrig tolk, som ska vara utbildad och kvalitets-säkrad av tolkförmedlingen.

Inom ramen för vårt större forskningsprojekt Asylberättelser, där vi följt en handfull asylsökande genom delar av asylprocessen, har vi gjort en delstudie där vi hittills har intervjuat närmare fyrtio personer – (före detta) asylsökande, tolkar, handläggare, jurister och frivilligarbetare – om deras erfarenheter och upplevelser av asylintervjuer, det vill säga de fördjupade utredningssamtal som Migrationsverket håller med asylsökande. Ett ämne som tas upp i alla våra intervjuer är att undermålig tolkning leder till bristande rättssäkerhet. Detta var något som stod i centrum i vår förra artikel i Artikel 14, där vi framför allt lät asylsökande och biträden komma till tals. I denna artikel fördjupar vi oss i tolkens uppdrag – och lyfter fram tolkarnas perspektiv. Artikeln bygger på våra intervjuer med sex erfarna rättstolkar, som alla tolkar från svenska till ryska och som alla vittnar om hur svårt det är att tolka i asylärenden.

Kräver breda kunskaper

Det finns många problem och risker med att inte använda sig av tillräckligt kompetenta tolkar i en så livsavgörande situation som en asylintervju. Till att börja med finns det alltid en risk att missförstånd uppstår i mänsklig kommunikation. Denna risk ökar när två parter inte kan kommunicera direkt med varandra utan är beroende av en tolk, eftersom tolkar är levande subjekt, som just tolkar vad de hör på ett språk och uttrycker det på ett annat, utifrån sina kunskaper i båda språken, sin förståelse av det sammanhang de befinner sig i och sina insikter om sakförhållanden som det talas om. Tolkar möter ständigt nya människor och situationer, där de behöver använda sin omdömesförmåga och sina expertkunskaper inom språk och tolkning. Detta hör till tolkningens grundläggande villkor. I asylintervjuer aktualiseras dessutom ett brett spann av ämnesområden. Tolken måste behärska ord för olika yrken, sjukvårdsterminologi, termer som har att göra med misshandel och tortyrmetoder, beteckningar för militära grader, religiösa termer, släkftermer och uttryck som används i samband med hbtq+-frågor.

Några av tolkarnas förbättringsförslag

- ★ Det borde vara krav på att Migrationsverket alltid ska använda de högst utbildade tolkarna i första hand.
- ★ Det vore önskvärt att tolken inför varje specifik asylintervju kunde få tillgång till viss övergripande information om vilka ämnesområden som kommer att beröras, så att tolken kan förbereda sig genom att exempelvis uppdatera terminologin.
- ★ Det vore fördelaktigt om Migrationsverkets handläggare var specialiserade på vissa länder, så att det gick att undvika utrednings-samtal med handläggare som är oförberedda och uppvisar bristande ämnes- och land-kunskaper.
- ★ Handläggarna skulle ibland kunna ställa enklare frågor, det vill säga anpassa dem till den sökandes utbildningsnivå och formulera dem på ett enklare sätt.
- ★ Idealt sett skulle två handläggare vara engagerade i varje intervju, en med uppgiften att intervjua och en med uppdraget att dokumentera intervjun (i stället för som nu, när en och samma handläggare både pratar och skriver).

”Och juridik. Det är kallelse och domstol och vittnen och hit och dit”, säger tolk A. ”De kan berätta om fängelse – tjurma – och vad är det? Är det häkte? Är det polisarrest? Är det anstalt, riktigt fängelse? Och så vidare. Då behöver man juridiken för att hålla reda på det.”

Utöver juridik och andra mer ämnesspecifika kunskaper krävs att den som tolkar i asylintervjuer har kunskaper om flera länder och deras samhälls-system. Den som tolkar från ryska till svenska får vanligen i uppdrag att tolka för sökande som kommer från olika länder i forna Sovjetunionen. Tolk E lyfter fram namn på organisationer som en särskild svårighet:

”Vad som är svårt på ryska, det är olika namn på myndigheter och organisationer. De är ju otroligt långa och de finns i förkortningar [...] massvis, alltså varenda myndighet, varje högskola – ja, you name it – alltså varje organisation har en egen förkortning.”

Tolk E brukar försöka lösa det genom att hitta svenska motsvarigheter som handläggaren kan förstå. Det är en grannliga uppgift, eftersom det är så viktigt med detaljer i asylintervjun. Det finns inte svenska motsvarigheter till alla myndigheter och samhällsspecifika företeelser, och om tolken översätter till en svensk ungefärlig motsvarighet måste fortfarande autenticiteten finnas kvar, så att det går att spåra tillbaka. Det måste stämma överens mellan den första och den andra intervjun (ansökningssamtalet och den fördjupade asylutredningen) som Migrationsverket gör med den sökande, påpekar tolk F.

Med andra ord måste en bra tolk ha koll på hur samhället fungerar både i Sverige och i landet som den sökande kommer ifrån. Dessutom är det viktigt att som tolk hålla sig à jour med vad som händer i världen, enligt tolk B. ”Är det en demonstration i Iran idag? Då kan jag förvänta mig att asylsökande kommer berätta om den om

“Att det är smärtsamt att bevittna när missförstånd uppstår och inte kunna ingripa fullt ut är något som flera tolkar vittnar om.”

tre till fyra månader. Det är viktigt att veta vad som händer i alla våra tolkningsländer.” Förståelseproblem kan också uppstå på grund av skilda kulturella föreställningar och konventioner. Ett exempel är när handläggaren frågar den sökande ”Har du någon partner?”. Fördelen med en sådan fråga är att den inte är heteronormativ. ”Men om man tolkar den frågan så trasslar det ofta till sig, för att den sökande inte riktigt begriper frågan. De kan svara att de bor med en kompis. [...] Så egentligen, för en tolk är det bättre om handläggaren frågar rakt på sak: ”Lever du med någon kvinna eller någon man?” För det går inte att missförstå. Rent tolktekniskt är det lättare om handläggaren vågar ställa frågan rakt i stället för att vara diffus.”

Problem kan också uppstå när asylintervjun genomförs på till exempel ryska trots att det inte är den sökandes förstaspråk. En svårighet då är att vissa ord har olika betydelser i skilda delar av forna Sovjetunionen, exempelvis ordet bratishka, som kan betyda vän, kusin, bror eller mer specifikt lillebror. Detta leder lätt till missförstånd. Det kan också uppstå problem vid translittereringar, det vill säga när latinska bokstäver används för att skriva ner ortnamn och personnamn som vanligen skrivs med bokstäver från andra alfabet. Missförstånd kan uppstå när samma namn translittereras enligt olika konventioner vid skilda tillfällen. I värsta fall slutar det med att den asylsökande får skulden och anklagas för att använda sig av olika namn vid olika tillfällen. Och fallgropparna är många. ”En del asylsökande är så nervösa att de inte kan strukturera sitt tal ordentligt, och då blir det en extra belastning för tolken som måste skapa ordning i det sagda men samtidigt inte gå utöver det som den sökande säger”, enligt tolk F.

Att det är smärtsamt att bevittna när missförstånd uppstår och inte kunna ingripa fullt ut är något som flera tolkar vittnar om. Men det råder lite olika uppfattningar om i vilken mån tolken kan och bör ingripa. Tolk E ser det som sin uppgift att ibland ge bakgrundsförklaringar, något som hen hävdar brukar uppskattas av handläggarna. Det händer också att tolk E går in och tar en mer

Hur ofta används auktoriserade tolkar i asylintervjuer?

Att det råder brist på auktoriserade tolkar i flera språk är ett faktum. Men det förekommer att tolkar som saknar auktorisation används i asylutredningar även när det rör sig om språk med god tillgång på auktoriserade tolkar. Det saknas dock uppgifter om hur ofta det förekommer. Migrationsverket för i dagsläget inte statistik över hur ofta auktoriserade respektive icke-auktoriserade tolkar används i asylintervjuer. I vårt forskningsprojekt har vi beställt ut handlingar från tjugo slumpvis utvalda asylärenden (från sommaren 2018) där asylintervjuerna hållits på svenska och ryska. Trots att det inte råder någon brist på auktoriserade ryskspråkiga tolkar har icke auktoriserade tolkar använts i minst sju av dessa utredningar (i tre fall saknas notering om tolkens kvalifikation). Tjugo ärenden är dock ett mycket litet antal och inget som man kan dra några generella slutsatser utifrån. Enligt Migrationsverket kommer statistik av det här slaget att vara tillgänglig i framtiden.

Riktlinjer för tolkning Migrationsverket

När det gäller andra samtal i asylprocessen än asylintervjuer (till exempel så kallade mottagningssamtal) finns inga generella riktlinjer om att auktoriserade tolkar bör användas. Tvärtom – när Kammarkollegiet 2018 granskade Migrationsverkets interna dokument framkom det att icke-auktoriserade tolkar ofta efterfrågades uttryckligen (enligt en artikel publicerad på Sveriges Televisions webbplats 2018). Detta kan anses ligga i linje med Förvaltningslagens föreskrift om att "ett ärende ska handläggas så enkelt, snabbt och kostnadseffektivt som möjligt utan att rättssäkerheten eftersätts". Att använda tolkar med lägre utbildning är ett sätt för myndigheten att hålla nere kostnaderna, och Migrationsverket bedömer också att det skulle leda till förlängda väntetider för asylsökande om auktoriserade tolkar skulle prioriteras i alla samtal. Detta enligt den statliga Tolkutredningen (SOU 2018:83). Utredningen ser dock annorlunda på saken. Enligt utredningen kan kostnadsbesparingar i stället göras med en effektiv schemaläggning av de kvalificerade tolkarna. Den praxis som Migrationsverket (och även Arbetsförmedlingen) tillämpar idag medför en arbetsmarknad med färre arbetstillfällen för kvalificerade tolkar, vilket kan göra det mindre attraktivt för tolkar att skaffa sig en gedigen utbildning. Till saken hör att Migrationsverket har stor påverkan på arbetsmarknaden för tolkar, eftersom myndigheten är en av landets största tolkbeställare.

styrande roll, särskilt om den asylsökande inte har ryska som modersmål "Ryskan kanske är andraspråk och då kan det ju bli väldigt tokigt om man ska tolka ordagrant, eftersom det kan bli rappakalja egentligen. Så att om jag är osäker på vad personerna menar måste jag ju fråga om det är si eller så, och får jag bekräftat att jag har gissat rätt, så översätter jag det. Ibland så säger jag att 'jag tror att han vill säga det här' och så får handläggaren omformulera sin fråga."

Tolk C betonar att en tolk alltid bör vänta ett tag med att ingripa – det är viktigt att inte underskatta handläggarnas egna möjligheter att ta reda på fakta och ställa motfrågor. I första hand brukar tolk C bara fortsätta tolka och hoppas att handläggaren eller den sökande så småningom upptäcker att det har uppstått ett missförstånd. Men om så inte sker menar hen att det är okej att tolken avbryter samtalet, särskilt om det rör sig om ett missförstånd som orsakar en "snöbollseffekt", det vill säga ett missförstånd som bara växer. Enligt tolk C brukar sådana ingripanden uppskattas, bara tolken förklarar varför hen avbryter. Tolk B:s erfarenhet är dock att handläggarna blir irriterade när hen försöker underlätta kommunikationen genom att förtydliga vad det är för typ av svar handläggaren efterfrågar. "Du ska bara tolka", har tolk B då fått höra.

Tolk B ser ett problem i att en del av de frågor som ställs under utredningssamtalet är fyrkantiga på så vis att de inte anpassas till utbildningsnivån hos enskilda asylsökande. "Man skulle ju kunna ställa mycket enklare frågor, formulera dem på ett enklare sätt. Vissa frågor är ju ställda på ett väldigt speciellt sätt, så att man som tolk först måste tänka om kanske eller åtminstone förstå vad det är de är ute efter", säger tolk B och fortsätter "Det här klassiska exemplet: 'Har du asylskäl gentemot något annat land än ditt hemland?' Då brukar jag ... Om man ställer den här frågan: 'Har du haft problem någon annanstans än hemma?' Det är väl mycket enklare."

En tolk måste kunna svälja sin stolthet och be om upprepningar vid behov, säger tolk C. Ibland handlar det om att den sökande talar osammanhängande, och för tolken är det svårt att memorera en mening som inte håller ihop från början till slut. Att be om upprepningar kan kännas pinsamt, både gentemot den asylsökande och biträdet och för tolkens egen del. Tolken kan oroa sig över att bli sedd som inkompetent. Men detta är alltså något som en tolk måste sätta sig över, och självklart måste man som tolk alltid säga till om man inser att man har tolkat fel, enligt tolk C. "Det tycker jag nästan är den viktigaste egenskapen en tolk har, att medge när man gjort fel. Det farligaste som finns när man tolkar, tror jag, är att tänka: 'Oj, nu gjorde jag fel, men jag kan nog fixa till det om jag får med nästa mening på ett annat sätt. Då kommer de förstå att det var fel fast de kommer inte tro att det var tolken som gjorde fel.' Det finns olika sluga sätt så där som man kan ... Men jag tror att det alltid är farligt", säger tolk C. "Det är alltid bättre och inger mer respekt också om man säger ifrån. En del tolkar är nog rädda för det här, men det är aldrig någon som blir upprörd över detta. Tvärtom, det inger alltid respekt att säga ifrån när man har sagt fel, för det framstår som väldigt seriöst. [...] Så det är jätteviktiga egenskaper för en tolk, tycker jag, att våga säga när man har gjort fel och att våga be om upprepning. Till och med om man måste göra det hundra gånger, så ska man göra det igen och igen. Det är bara så."

Enligt forskningsetisk praxis låter vi våra informanter vara anonyma.